

Foto: © Tommy Ingberg / Stockphoto

Slik blir
teksten til, s. 26

SPRÅKNYTT

UTGITT AV SPRÅKRÅDET

37. ÅRGANG 1/2009

- Klart språk i staten, s. 10
- Opprydding i gatenavn, s. 14
- Norsk slang, s. 18
- Hvor mange ord har vi?, s. 30

Språkrådet

Skrifta på skjermen

er tekstene på fjernsynet. Meir spesifikkt meiner eg undertekstene i filmar og reportasjar – omsetjing av tale eller dialog til skrift. Det handlar om ein ganske intrikat og forvitneleg prosess som ikkje er heilt som anna omsetjing. For er det noko ein driven tekstar *ikkje* gjer, så er det å omsetja ord for ord det som blir sagt i filmen.

Teksting av film går ideelt sett ut på å teksta så lite som råd, men så mykje som nødvendig for at sjåaren skal kunna følgja med i filmen. Ein film skal trass i alt ikkje «lesast». Jo mindre tid sjåaren må bruka på tekstene, jo betre. I Språkrådet denne gongen tilbyr me blant anna ein artikkel om teksting – skriven av ein tekstar.

Og så er skrifta på skjermen ein av dei viktigaste teksttypene i det moderne språksamfunnet. Fordi attåt aviser er fjernsynstekster det som er mest lese i vårt samfunn. Ein gjennomsnitts fjernsynssjåar les fleire tjukke bøker i året på det viset. Når me så legg til at dei yngre ser forholdsvis meir film på fjernsyn enn dei vaksne, og at det blant dei yngre er slik at dei som les minst bøker, ser forholdsvis mest fjernsynsfilm, anar me raskt at teks-

tene på skjermen er viktige for alle som er opptekne av norsk språkutvikling. For å seia det kort og enkelt – alle les fjernsynstekster, men ikkje alle les så mykje bøker.

Difor må kanalane som kringkastar teksta filmar i Noreg (og dei er det ganske mange av), finna seg i at me undersøker korleis det står til med behandlinga av norsk språk i denne så viktige tekstsjangeren. Er desse tekstene slik at elevar kan lesa dei kveld etter kveld utan å ta skade på si gryande språkkjenne? Eg skulle meina at dei fleste vaksne ventar at så er tilfellet. Me i Språkrådet er ikkje sikre på det. Me har mistanke om at det er så variabelt at det ikkje er akseptabelt. Difor vil me i 2009 gjera ei undersøking, ta stikkprøver. Me ønskjer å vita, og så vil me fortelja kva me finn.

Skrifta på skjermen er altfor viktig til at me skal lata vera å bry oss.

Sylfest Lomheim

INNHold 1/2009

AKTUELT

- 6 Intervjuet
- 10 Språkrådet + Difi = Klart språk i staten
- 14 Prosjekt gatenavn i Oslo
- 17 Språkbrukeren

INNSIKT

- 18 *Pennal, tredress eller trefrakk?*
- 23 Språket på Facebook
- 26 Toraderen i ruta
- 30 Ord, ord og ord
- 32 A.O. Vinje som journalist

Redaksjonen tar gjerne imot brev fra leserne. Det kan være kommentarer til artiklene og emner i bladet, interessante ord og uttrykk en har kommet over, nyord, språkspørsmål eller annet. Adressen er: Språkrådet, Postboks 8107 Dep, 0032 OSLO.

Spørsmål: Kva er normert nynorsk uttale av høvisk tiltaleform *De*, som t.d. i *Kven er De?* – med *e* eller *i*?

Svar: Det er inga offisiell uttalenorm for nynorsk (ikkje for bokmål heller, for den del). Det er likevel innarbeidde mønster for eit nynorsk normaltalemål, men mønster med variasjonar.

Kjell Venås skriv i *Norsk grammatikk. Nynorsk* (1990):

«I den mon ein vil nytte ei høfleg form, er det i nynorsk forma *De* som blir brukt. Det er forma for 2. person fleirtal. Vokalen er uttala som trong *e*.»

Olav T. Beito skriv i *Nynorsk grammatikk* (1970):

«Vanleg i vørdsam tiltale til ein eller fleire er *De* (utt. *dé* el. *di*), *Dykk*, *Dykkar*.»

I NRK er uttalen med *e* (mest) innarbeidd. Vi kjenner til at Det Norske Teatret har godteke begge uttalane.

Mange reknar nok uttalen med *e* som den mest naturlege og primære i nynorsk.

Spørsmål: Hvordan bøyes verbet *å ljuge*? Jeg finner bare bøyningen av *å lyge* og *å lyve* i ordboken.

Svar: Det er stor valgfrihet i bokmål når det gjelder dette verbet:

lyge - lyger - løy - har løyet
lyve - lyver - løy - har løyet
ljuge - ljuger - løy - har løyet

G-en i *lyge* og *ljuge* viser at de to verbene stammer fra norrønt, der det het *ljúga*. V-en i *lyve* viser at dette verbet stammer fra dansk.

L-en foran j-en i *ljuge* uttales ikke, så uttalen blir *juge*. Derfor har det oppstått et nytt verb som skrives *juge*. I ordboken står det oppført som et eget verb på alfabetisk plass, og det bøyes slik:

juge - juger - jugde - har jugd

G-en i *juge* viser at opphavet til dette verbet er norrønt. Men ellers har *juge* fjernet seg mye fra norrønt, for norrønt *ljúga* - *lýg* - *laug* var et sterkt verb, mens moderne norsk *juge* - *juger* - *jugde* er et svakt verb.

Spørsmål: Heter det *strengt talt* eller *strengt tatt*? Det virker veldig naturlig for meg at det er *strengt talt*, men jeg sier *strengt tatt*, og det er det jeg ser og hører oftest.

Svar: Det heter *ærlig talt* eller *oppriktig talt*, men bare *strengt tatt*. Grunnen er at når noe blir tatt strengt, blir det tatt alvorlig.

Når et ord er ført opp i denne spalten, betyr det bare at vi har registrert at det er i bruk. Det betyr ikke at Språkrådet går god for ordet. Dersom vi tilrår eller rår fra å bruke ordet, vil vi nevne det uttrykkelig.

bussist *Bedre for syklister – verre for bussister.*

Stavanger Aftenblad 26.11.2008

id-muslim *Han tror at folk handler som sprellemenn etter Koranen. Dette er, som Qureshi helt riktig påpeker, en typisk orientalistisk posisjon: man tror at muslimer flest er mer religiøse. Han skjønner ikke at det finnes id-muslimer akkurat slik det finnes julaftenkristne.*

Runar Døving i Dagbladet 4.11.2008

kulturuniform *Han er, som overveldende mange forfattere, ikledd kulturuniformen. Svart jakke. Svarte bukser og sko. En fremtredende blekhet som signaliserer en sterkere interesse for litteratur enn friluftsliv.*

Intervju med forfatteren Lars Saabye Christensen i Dagbladet 27.12.2008

morisme *Jeg innfører begrepet morisme; fokuseringen på mor som overlegen forelder. Morismen er sterkt representert i dagens Norge, også blant yngre voksne og ferske foreldre.*

Marianne Rui Slettebakken i Liberatt Laboratorium i Aftenposten 30.12.2008

operakvarium *Kommunikasjonsansvarlig i Statsbygg, Mette Nordhus, har liten tro på at Operaen må omdisponeres til «operakvarium» om 100 år, og mener deres egne beregninger ut ifra dagens kunnskap om klimaendringer holder mål.*

Verdens Gang 19.11.2008

plakatelite *Mediene [...] har dyrka fram en ny elite, kjendisene. [...] Hver dag får sjølfølelsen seg en knekk hvis vi faller for å sammenligne oss med den nye plakateliten. Og det gjør vi jo, særlig de unge, trur jeg.*

Eventyrer Randi Skaug i P2-Akademiet 3.2.2009

sesongflyktning *Norske sesongflyktninger nyter velferdsstatens sosiale rettigheter – sykehusplasser, legehjelp og skole. Disse godene drar de nytte av i lyse norske sommermåned. Når vinteren kommer pakker de kofferten og reiser til varmere strøk.*

Dagbladet 10.12.2008

statstjenerskap *Aristokratisk bakgrunn kan man lete lenge etter i Norge, men statsnobiliteten finnes. Under dem står statstjenerskapet. Eller kanskje eiere av velferdsstaten, over dem som jobber i velferdsstaten. Dette er den nye venstrealliansen.*

Førstelektor Karl Fredrik Tangen i Dagbladet 16.10.2008

utenlandsrusser *Naboland frykter utenlandsrussere. Den russiske dumaien har vedtatt en lov som gjør at etniske russere i andre land raskt kan bli russiske statsborgere. Det skaper bekymring i nabolandene. [...] Utenlandsrusserne er mange og godt spredt. Mer enn åtte millioner av de rundt 20 millioner etniske russerne som bor i «utlandet», bor i Ukraina.*

Dagbladet 7.10.2008

I denne spalten tar vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

ÉN GOD OG ÉN LITT GUFFEN NYHET

Brott med rock

Vi har fått e-post fra innvidde i havpadlesporten. Der i (skjær)gården driver de med noe som på engelsk kalles *rockhopping*, en form for ekstrempadling. På diskusjonssida til Padleforbundet er det kommet forslag om å kalle aktiviteten *brottpadling* eller *brottleik*.

Dette er ordlagning på høyt nivå. Kajakkfolket har ikke hengt seg opp i hverken 'stein' eller 'hopping'. De har tvert om klart å frigjøre seg fra det engelske forelegget og tatt utgangspunkt i en beskrivelse av fenomenet på norsk: Man padler der sjøen bryter over skjær og grunner. De padlende har så fordomsfritt valgt et ord som har vært svært utbredt langs kysten, nemlig *brott* (vestnorsk og nynorsk også *bròt*), jamfør *brot(t)sjø*. Ord med liknende betydning er *brim*, *brenning* og *skavl*. Noen av dem ville kanskje vært like verdenskjente som *slalåm* dersom *bølgesurfing* hadde vært en gammel norsk eksportvare. Da ville *surfing* kanskje ha vært *brottleik*, *brimrenn* eller *brimritt*.

Rokkhopping ville ha vært en lettvinnt, men elendig norvagisering. Ordet gir likevel – potensielt – mening om et visst aspekt av brottleiken. For *rokk* (nynorsk også *ròk*) kommer av *å ryke* og betyr jo blant annet 'sjødrev' (eller 'snødrev') på norsk – ikke stein.

Barnelokking

Det engelske ordet *grooming* brukes om stell av dyr, om kroppsspleie og ikke minst om forberedelse gjennom opptrening. Når man ser ordet i norske aviser, er det helst tale om *child grooming* – det at voksne tar kontakt med barn og bygger opp tillitsforhold med tanke på sex. Vi har fått en bestemmelse om slike overgrep i straffeloven.

Språkrådet har fått spørsmål om et norsk ord for fenomenet. Fornorsking til noe med *grom* kan være direkte ødeleggende for eksisterende ord som *gromgutt*. (Svenskene har visst ikke noe å tape på dette punktet, for de har uten hensyn til nordisk språksamarbeid valgt *gromning*.) *Barnesjekking* og *barnefisking* har vært foreslått, i tillegg til to ord som understreker prosessen: *bearbeiding* av barn og *tillitsfisking*.

Før ble barn advart mot fremmede som lokket med for eksempel sjokolade og drops – såkalte lokkere. Overgripere i dag går gjerne annerledes fram enn før, for eksempel gjennom Internett. Men lokking er det unektelig tale om. *Barnelokking* er kanskje dekkende nok?

Tenker best på norsk

■ TEKST: JOHANNE LANDSVERK

Han kjemper for norsk som forskningspråk og mener at Stortingsmelding nr. 35 (2007–2008) *Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk* ikke tar det norske språket i forsvar.

– Men jeg er ikke alltid like høy i hatten, sier Anders Johansen, vinner av Språkprisen for sakprosa 2008.

– Jeg er svært glad for å få en språkpris, for arbeidet med språk er selve hovedsaken i det faglige virket mitt. Og den posisjonen jeg har valgt som skribent, kan av og til føles utsatt, sier Anders Johansen, som er sosialantropolog og professor i medievitenskap ved Universitet i Bergen. Sakprosaforfatteren er

også kjent for sitt store samfunnsengasjement som kritisk skribent i det offentlige rom.

– Jeg kan lett falle mellom to stoler: mellom academia og offentligheten. Jeg er blitt utfordret og kritisert, så jeg er ikke alltid like høy i hatten. Desto viktigere er det for meg å få støtte og opp-

muntring for det jeg holder på med.

– *Er det i universitetsmiljøet du blir kritisert?*

– Det akademiske miljøet er i ferd med å bli internasjonalisert. Engelsk er i ferd med å overta som forskningsspråk, og det er innført ordninger som diskriminerer allment tilgjengelige norske publikasjoner. Det som i dag regnes som førsteklasses forskning, er den forskningen som publiseres i vitenskapelige tidsskrifter på engelsk. Hele denne ordningen gir en klar melding til forskere: Å pleie sitt eget språk regnes som annenrangs.

– *Du har sagt at du tenker best på norsk?*

– Ja, når jeg tenker på norsk, har jeg tilgang på mange flere betydningsnyanser og stilistiske effekter. Jeg rår over flere språklige ressurser. Så når jeg er skeptisk til engelsk som forskningsspråk, er det også med tanke på kvaliteten på forskningen. Som forskere flest kan jeg nok skrive engelsk, på et vis. Men jeg tenker mer konvensjonelt og skjematisk på engelsk enn på norsk.

Fryktelig spak språkmelding

Johansen ble både overrasket og glad da han fikk telefon fra Språkrådet om pristildelingen.

– Da Sylfest Lomheim ringte, trodde jeg først at han ville snakke om min kritikk av språkmeldingen, som akkurat hadde stått på trykk i Prosa, forteller han.

For Johansen er temmelig kritisk til den nye språkmeldingen *Mål og mening*.

– Det er ikke noe rimelig samsvar mellom det trusselbildet som tegnes

opp, og mottiltakene som blir foreslått. I språkmeldingen står det noe om at universitetene skal ta ansvar for å ivareta norsk språk, men her er meldingen fryktelig spak. Og forslaget om at forskningen skal foregå på engelsk, for deretter å bli oversatt til norsk ved hjelp av terminologiske ordbøker, er nokså dødfødt. Det er det språket du bruker når du tenker og praktiserer faget, som vil slå igjennom. Man kan ikke stanse utviklingen ved å utgi noen ordbøker. Norsk bør «framleis vera eit relevant språk ved vitenskapleg publisering i somme fag», heter det i språkmeldingen. Svakere forsvar er det vanskelig å tenke seg. I stedet kunne man i det minste foreslått å avskaffe det såkalte tellekantsystemet, som direkte diskriminerer

norsk språk i akademia, mener Johansen.

I språkmeldingen blir det advart mot kulturell utarming, der norsk fremdeles kom-

mer til å finnes, men stort sett bare til privat bruk. Engelsk kommer til å dominere i akademia, næringslivet – og i populærkulturen.

– Men også her viker departementet tilbake. Når det kommer til stykket, vil ikke staten legge seg oppi om næringslivet bruker engelsk, heller ikke i statlig virksomhet som konkurrerer med det private. Jeg mener at språkmeldingen viker unna de store og viktige spørsmålene.

Forskningen er utilgjengelig

Johansen er ikke så opptatt av språklig identitet, men av språk som tenkning og kommunikasjon. Han ønsker å nå mange lesere.

● ● ANDERS JOHANSEN

Anders Johansen er sosialantropolog og professor i medievitenskap ved Universitetet i Bergen

– Det som opptar meg, er hvordan alle forskningsartikler nå skal inn i tidsskrifter som er utilgjengelige for folk flest. De tidsskriftene som er godkjente,

del vanlige akademiske talemåter. For da må jeg skjerpe meg på det jeg egentlig prøver å si. Jeg må tenke nøyer over saken, uttaler forfatteren.

●
● «Jeg tenker mer konvensjonelt og skjematisk på engelsk enn på norsk.»

og som forskerne får full uttelling for å publisere i, er ukjente for 99 prosent av alle nordmenn. I praksis er det ingen her til lands som leser dem. På denne måten kanaliseres norske forskningsarbeider ut av den politiske og kulturelle offentligheten og inn i egne reservater for fagspesialister. For naturvitenskap og medisin er nok ikke dette noe stort problem. Men nytten av samfunns- og kulturvitenskapene er først og fremst at de bidrar til samfunnets selvrefleksjon. Om samfunnet skal ha utbytte av den slags forskning, må mange kunne lese om den og bli klokere av den, mener Johansen.

Skygger unna akademikerspråk

Han har skrevet mange bøker, artikler og essays, og i boken *Samtalens tynne tråd*, som kom ut første gang i 2003, skriver Johansen om språk og skriving ut fra sine egne erfaringer. Forfatterens enkle stil har blitt et ideal for mange sakprosaforfattere. Men det er slett ikke alle innenfor academia som deler hans språkoppfatning. For Johansen tyr til allment forståelige ord også når han skriver vitenskapelige artikler.

– Folk er forskjellige, og dette er nok ikke en metode for alle. Men jeg forsøker å formulere meg enkelt i et erfaringsnært språk. Også når jeg skriver for dem som uten videre forstår fagbegrepene, prøver jeg å skygge unna en

– Tenkning er en språklig anstrengelse. Jo mer arbeid du legger i formen, desto grundigere må du tenke over saken. Det er masse ressurser i språket som hjelper en til å tenke. Det gjelder å ta denne ressursen i bruk gjennom å stille høye krav til skrivearbeidet. Å tenke er å overveie språklige alternativer.

Språk er det viktigste redskapet

Johansen har også kalt skriftspråket en tenkningens teknologi.

– Skriftspråket er det viktigste vitenskapelige redskapet mitt. Ikke fagspråk spesielt, men hele det alminnelige språket er en slik tenkningens teknologi som jeg synes må vies større oppmerksomhet.

– *Hva mener du med det?*

– At språket spiller en betydelig rolle i kunnskapsutviklingen. Kunnskapen blir til ved at vi skriver den fram. Men veldig få har skrevet om dette.

Og det har forbauset meg at forskere ikke er mer opptatt av språk, når det stort sett er skriving vi driver med hele tiden.

– *Er det noe i bakgrunnen din som har gjort deg spesielt interessert i språk?*

– Nei, ikke annet enn at far var journalist, og at jeg vokste opp i et hjem med mye bøker. Interessen kom etter at jeg som forsker ble sittende ved et skrivebord og streve med formuleringer mens jeg prøvde å klore ned noen tanker.

– *Du har sagt at du vil ha en folkebevegelse mot språklig jåleri. Hva tenker du på da?*

– At språk bare blir utvendig pynt, som ikke dreier seg om å gripe saken, men om å imponere eller ydmyke folk. Dette finner vi mye av i byråkrati- og ledelsessjargong – og i akademia. Det er et mye større problem enn hvilke grammatiske former jeg velger å bruke, som *en* eller *ei*. All den energien som stadig blir brukt på tradisjonell språk-

litisk historie og offentlig kommunikasjon.

Å snakke fra hjertet

Noe Johansen har jobbet mye med, er studier av troverdighet i møte mellom taler og publikum. I boken *Talerens troverdighet*, som kom ut i 2002, skriver han om hvordan vilkårene for kommunikasjon har endret seg opp gjennom årene. Radio og fjernsyn har ført til de største endringene.

«Det har forbauset meg at forskere ikke er mer opptatt av språk, når det stort sett er skrivning vi driver med hele tiden.»

strid her til lands, kunne med fordel vært omdirigert til en strid for å verne språket mot hærverk fra reklamebransjen og andre hold.

Studerer politiske taler

Johansen har stadig nye bøker og forskningsprosjekter på gang.

– Akkurat nå skriver jeg om ekspert-språk i politikken. Om hvordan språket i for eksempel politiske publikasjoner er påvirket av byråkratspråk og vitenskapelig sjargong, forteller han. Arbeidet er en del av et større prosjekt om politisk retorikkhistorie i samarbeid med kollegaen, professor Jens E. Kjeldsen.

– I 2005 gav vi ut antologien *Virk-somme ord. Politiske taler 1814–2005*.

I prosjektet bygger vi også opp en database med norske politiske taler helt fra 1814 og framover. Vi har nå over 1000 taler i basen, som ligger åpen for alle på Internett. Meningen er at den skal bli en nyttig ressurs for forskere, lærere, journalister og andre med interesse for po-

– Retorikk ble tidligere sett på som en stor kunst. Talene fra 1814 var svulstige og teatralske, og retorikken var preget av latinske forbilder. Dette står i stor kontrast til dagens fjernsynsvirkelighet, der det oppstår en intimitet mellom politikerne og publikum. De som vinner sympati og tillit, er gjerne de som klarer å gi inntrykk av å være seg selv og snakke naturlig, rett fra hjertet.

– Moderne retorikk er antiretorikk, og dermed er den avvæpnende. Man klarer ikke å gjenkjenne den som retorikk, og det er en av grunnene til at jeg skrev denne boken, sier Johansen.

Språkrådet + Difi = Klart språk i staten

■ MARGRETHE KVARENES

Oslo, februar 2009

Etter ni måneder med hardt arbeid kan vi endelig ønske poden vår velkommen. Navnevalget er allerede unnagjort: *Klart språk i staten*. Vi ønsker barnet et langt liv og håper at det blir til glede for riktig mange. En stor takk til Fornyings- og administrasjonsdepartementet for økonomisk og praktisk støtte under graviditet og fødsel.

Språkrådet og Direktoratet for forvaltning og IKT

Fornyings- og administrasjonsminister Heidi Grande Røys vil få saksbehandlere i det offentlige til å skrive slik at folk forstår dem. – Man skal ikke måtte være jurist eller økonom for å forstå brev man får fra staten, sier hun. I 2008 ga hun Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi) i oppgave å arbeide for et klarere språk i staten, i samarbeid med Språkrådet. Språkrådet har siden 2005 hatt en egen språktjeneste for statsorganer. Språktjenesten arbeider for et mer brukervennlig språk i staten og en bedre fordeling mellom bokmål og nynorsk i statlige tekster. Difi og språktjenesten har nå et knippe tiltak som er helt i

samsvar med språktjenestens formål og med føringene i Stortingsmelding nr. 35 (2007–2008) *Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk*.

www.klarspråk.no

Informasjon om alle tiltakene finnes nå på det nye nettstedet www.klarspråk.no. Dette står på menyen:

Kurs

Difi tilbyr nynorsk kurs og skrivekurset «Klart språk i staten». Sammen tilbyr Språkrådet og Difi kurs i prosjektledelse for den som skal lede et språkprosjekt i det offentlige. Alle kursene er gratis.

Klarspråkspris

Fornyingsdepartementet har opprettet en ny pris – en klarspråkspris for staten. Prisen skal gå til et statsorgan som har gjort en ekstra god innsats for å lage klar og forståelig informasjon til innbyggerne.

Støtte

Statsorganer kan nå søke om økonomisk støtte og faglig rådgivning fra Difi og Språkrådet for å gjennomføre språktiltak.

Verktøykasse

I verktøykassen ligger det språkverktøy av ymse slag og til ulike formål:

Sjekkliste for skribenter er skriveråd med eksempler og forslag til omformuleringer. *Kansellisten* er en lang liste med papirknitrende byråkratuttrykk og forslag til bedre måter å uttrykke seg på. Andre verktøy i kassen er nynorskhelp og oversikt over hjelpemidler, en stor quiz, artikler om språkprosjekter i staten, eksempler på språklige retningslinjer og før- og etterversjoner av brev og skjemaer.

For publikum

Klarspråksprisen, økonomisk og faglig støtte og kursene er forbeholdt statsorganer, men nettstedet inneholder verktøy som kan være nyttig og interessant også for andre skrivende, både i det offentlige og i det private. På siden *Tåkeprat* kan publikum sende inn, lese og kommentere eksempler på dårlig forvaltningsspråk. Og mon tro om ikke den store språkquizen (i skrivende stund 400 spørsmål) vil egne seg ypperlig som seminarinnslag eller familieunderholdning?

Et nytt skippertak?

Heidi Grande Røys er slett ikke den første ministeren som har et enklere offentlig språk på dagsordenen. Som et ledd i Bondevik II-regjeringens handlingsplan «Et enklere Norge» sa daværende moderniseringsminister Morten Andreas Meyer at han ville ha «en offentlig sektor som svarer innbyggerne med et språk som er enkelt å forstå». På samme tid laget Statskonsult (i dag Difi) og Språkrådet det utmerkede dokumentet «Språksjekken. En hjelp til bedre språk i staten». Går vi enda lenger bakover i tid, finner vi flere lignende tiltak.

Men har det skjedd noe vesentlig med den offentlige skrivekulturen? Da språktjenesten i fjor gransket rundt tretti svært sentrale og mye brukte offentlige skjemaer og veiledninger, kunne vi konstatere at det sto sørgelig dårlig til med brukervennligheten.

Systematisk og langsiktig

Det er likevel grunn til å være optimistisk, først og fremst fordi Språkrådet nå har fem rådgivere i fast stilling som vil følge opp statsorganene og tiltakene. Det tette og omfattende samarbeidet mellom Difi og Språkrådet gir også en unik mulighet til å nå ut til hele statsforvaltningen med språkfaglig solide tiltak. Dermed har vi kvittet oss med skippertakskulturen og opprettet en systematisk og kontinuerlig språkrokt i det offentlige.

.....

Margrethe Kvarenes er rådgiver i Språkrådets språktjeneste for statsorganer

Nye brosjyrar frå Språkrådet

Språkrådet har gjeve ut nye brosjyrar. *Ny bokmålsrettskrivning fra 2005* gjev ei innføring i hovudtrekka i bokmålsnorma frå 2005. Målgruppa er norsklærarar i grunnskolen og den vidaregåande skolen og andre offentleg tilsette.

Kort administrativ ordliste bokmål–nynorsk er ei liste med ord som er relevante i administrativt skrivearbeid. Målgruppa er tilsette i sentrale statsorgan.

Klårspråk (nynorskvariant) / *Klarspråk* (bokmålsvariant) viser korleis språket i tekster frå det offentlege kan bli betre. Brosjyren inneheld blant anna ei sjekkliste for skribentar. Målgruppa er først og fremst tilsette i sentrale statsorgan.

Språkrådet i kortform (nynorsk- og bokmålsvariant) gjev eit kort oversyn over arbeidet i Språkrådet.

Last ned eller bestill brosjyrane frå nettsidene til Språkrådet!

Høring om lovfesting av ansvar for norsk fagspråk

I St.meld. nr. 35 (2007–2008) *Mål og mening* sier regjeringen at den vil foreslå at universiteter og høyskoler skal ha ansvar for norsk fagspråk. Og i et høringsnotat har Kunnskapsdepartementet alt i januar, før Stortinget behandlet meldingen, foreslått følgende som ny paragraf 1–5 i universitets- og høyskoleloven: «Universiteter og høyskoler har ansvar for vedlikehold og videreutvikling av norsk fagspråk.» I en odelstingsproposisjon vil en ta opp dette mer konkret og også omtale språkstrategier for institusjonene, bygd på parallellspråkligheit. Det siste innebærer at en systematisk sidestiller to eller flere språk, slik at både norsk, engelsk og andre språk kan brukas parallelt.

Nordterm 2009 i juni

Nordterm er et samarbeidsforum for nordiske organisasjoner som arbeider med terminologi, terminologiutdanning og terminologiforskning.

Arrangementet Nordterm 2009 finner sted på Handelshøjskolen i København 9.–12. juni 2009. Arrangementet består av et kurs og en konferanse.

Hovedtemaet for Nordterm 2009 er utarbeiding og bruk av ontologier og taksonomier, særlig hos organisasjoner og offentlige myndigheter i de nordiske land.

Målgruppa for arrangementet er terminologer og terminologiinteres-

serte fra både forskningsinstitusjoner, næringsliv og offentlige institusjoner i hele Norden. Arrangementet er gratis for deltakerne. Kurset varer én dag og holdes tirsdag den 9. juni, mens konferansen er fra onsdag 10. til torsdag 11. juni. 12. juni er det styremøte og arbeidsgruppemøter og Nordterm-forsamling. Påmelding fra 1. mars. Frist for innsending av innlegg er 30. mars.

Du kan lese mer om arrangementet på http://www.cbs.dk/forskning_viden/konferencer/nordterm_2009. Nettstedet vil bli supplert med mer informasjon etter hvert.

● ● STILLINGSUTLYSING

Språkrådet lyser ut to nye stillingar som rådgjevar på området terminologi og fagspråk

Språkrådet skal vere eit nasjonalt samordnings- og pådrivarorgan for norsk fagterminologi.

Vi byggjer ut ei terminologiteneste som skal ta initiativ, leggje til rette, byggje alliansar og medverke i fagspråkleg samarbeid.

Søkjarane må ha høgare filologisk utdanning eller fagomsetjarutdanning og ha svært gode kunnskapar om norsk språk, nynorsk og bokmål, og praktisk røynsle frå terminologi- eller omsetjingsarbeid. Det er ein fordel med røynsle frå undervisning eller språkleg rådgjeving, informasjons- eller prosjektarbeid eller arbeid med teknisk dokumentasjon og innsikt i statleg forvaltning. Det blir lagt vekt på at søkjarane er kjende med terminologisk metode, og det er ønskjeleg at dei har utdanning i eller røynsle frå tekniske, naturvitskaplege eller økonomisk-administrative fag.

For fullstendig utlysingstekst, sjå www.språkrådet.no / www.sprakradet.no.

Samme gate – tre skilt og tre skrivemåter. Riktig skrivemåte er *Elias Blix' gate*.

Prosjekt gatenavn i Oslo

■ OLE KRISTIAN ÅSGÅRD

Oslo kommune har en utfordring. Hvis du er opptatt av gatenavn og ønsker å bli inspirert til å gjøre noe, ta deg en rusletur i Oslo.

Og hvis målet er å bli provosert, blir du ikke skuffet. Provosert til å gjøre noe. Noen eksempler: *Kristian IV's gate*, *Elias Blix gate*, *Herman Foss' gate*, *John Colletts allè* og *Øvre Voll gate*. Hvis du er i tvil, så er det korrekte *Kristian IV's gate*, *Elias Blix' gate*, *Herman Foss' gate*, *John Colletts allé* og *Øvre Vollgate*. Og enkelte steder finner du gatenavn skrevet på tre forskjellige måter, for eksempel Herman **Foss** gate, Herman **Foss**s gade og Herman **Foss'** gate.

Hvordan er dette mulig? La oss se litt på årsakene.

Gatenavnregistre

Oslo har tre gatenavnregistre: Sentralt stedsnavnregister (SSR), Statens kartverk; Oslo plan- og bygningsetats regis-

ter og Vedtaksregistret, et register med direkte avskrift av navnevedtakene

Problemet er at alle tre registrene inneholder skrivefeil. En gjennomgang sommeren 2008 viste ca. 300 uoverensstemmelser, dvs. forskjellig skrivemåte i minst to av registrene. Enkelte navn var skrevet forskjellig i alle de tre registrene. Spesielt blir det når alle tre skrivemåtene er gale. Eksempel: *7.juni-plassen* (SSR), *7. juni plass* (Plan- og bygningsetaten) og *7. juni plassen* (vedtaksregistret). Men heldigvis er det korrekt på skiltene som er satt opp: *7. juni-plassen*.

Feil i vedtakene

Det er en utfordring når det er skrivefeil i vedtaksregistret, for eksempel: *Kristian IV's gate*, *Ellen Gleditschs' vei* og

Griffenfeldtsgate. Korrekt: *Kristian IVs gate*, *Ellen Gleditschs vei* og *Griffenfeldts gate*. Utfordringen ligger i at politiske vedtak selvsagt skal følges, og at vedtakene eventuelt må endres. Dette høres enkelt ut. Og det er det kanskje i disse eksemplene. Men la oss se på to eksempler til:

Vi har fått henvendelser om *Per Gynts vei*. Ibsens *Peer Gynt* het uten tvil *Peer*. Så hvorfor heter det *Per Gynt*? *Per Gynts vei* fikk navnet sitt i 1918 etter Asbjørnsen og Moes jeger og eventyrskikkelse *Per Gynt*; altså ikke Ibsens *Peer Gynt*. Det er lett å trå feil her hvis en ikke undersøker i vedtakspapirene.

Syrenveien fikk navnet sitt i 1932. Men allerede da vedtaket ble gjort, var

valgene skal forholde seg til, er mangelfulle. Dette kom tydelig fram da en ny gate i Bjørvika i fjor fikk navnet *Kong Haakon 5.s gate*. Dette er den første gata i Oslo der monarkittelen er tatt med og nummeret i kongerekken er markert med arabiske tall. Andre gater i Oslo med kongenavn: *Olav Vs gate* og *Kristian IVs gate*, er altså skrevet uten monarkittitel og med romertall. En slik inkonsekvens er uheldig.

Mot løsning?

Gjennom *Prosjekt gatenavn* ønsker Oslo kommune få både et korrekt gatenavnregister og bedre retningslinjer for navnsetting av gater, veier og plasser i Oslo. Prosjektet ledes av Byrådslederens

«Enkelte steder finner du gatenavn skrevet på tre forskjellige måter.»

syryn den eneste tillatte formen i offisiell rettskrivning og hadde vært det siden rettskrivningsreformen i 1917. Hvorfor bystyret i 1932 vedtok skrivemåten *Syrenveien*, er et mysterium. Hva er mest kulturløst? Å endre til korrekt skrivemåte, eller å beholde noe som var galt allerede på vedtakstidspunktet?

Slurv

Det er mye slurv i produksjonen av gatenavnskilt. Det er det også viktig å gripe fatt i. Og et lite hjertesukk: Selv om det er den som bestiller skiltene som har hovedansvaret for korrekte skilt, etterlyser jeg en bedre språkkunnskap hos dem som produserer skilt!

Mangelfulle retningslinjer

Det er bydelsutvalgene som nå vedtar navn på gater, veier og plasser i Oslo. Men de retningslinjene som bydelsut-

avdeling og har deltakere fra Språkrådet, Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved Universitetet i Oslo og flere etater i Oslo kommune. Prosjektet er i gang, og håpet er at et nytt gatenavnregister blir vedtatt høsten 2009.

Ikke bare kommunal svikt

Er det bare Oslo kommune som svikter? Gatenavn finner du ikke bare på gatenavnskilt. Ta en titt på reklameplakater, fasadeskilt og dørskilt for butikker og andre private foretak. Her er prosentandelen feil større enn på gatenavnskilt. Kanskje *Prosjekt gatenavn* gir et puff også til andre som ønsker å fortelle hvor de holder til, på en korrekt måte!

.....
Ole Kristian Åsgård er spesialrådgiver i Oslo kommune og prosjektleder for Prosjekt gatenavn.

– **JEG AKTER Å HOLDE** på enten helt til journalister skriver feilfritt norsk eller til jeg selv ligger i pennalet. Jeg er i liten tvil om at det siste vil inntreffe først.

Avisleser Tore Rygh, som hver tredje måned sender ca. 600 e-poster til journalister som har skrevet feil, intervjuet i Aftenposten.

– **DET FINE ER**, reint språkleg, at det som barn aldri fall meg inn at Knut Berg var på nynorsk. Det var sjølv sagt, og aldri noko me gutane snakka om. Kanskje var språkforståinga større den gong.

Forfatter Tor Åge Bringsværd, som saman med Jon Bing skriv historiene i dei nye teikneseriehefta om superhelt og ingeniør Knut Berg, intervjuet i Østlandets Blad. Serien kom ut for første gang på 1940- og 1950-talet.

– **VI FORMIDLER** ikke godt gjennom engelskspråklig fagsjargong. Og så må vi passe på det nordiske språkfelleskapet. Jeg syns det er trist når jeg ser skandinaviske jenter på Top Model på TV snakke engelsk med hverandre.

Forfatter og språkviter Helene Uri til VG Nett.

– **STADIG SER VI**, over heile landet, skilt som dette: «Epler røde», «Tomater røde» osv. Det er berre Halvdan Svarte som skal skrivast slik. Eg har teke dette opp med lokale butikkeigarar, men dei seier det kjem frå sentralt hald.

Terje Aarset, førsteamanuensis ved Høgskulen i Volda, referert i Møre-Nytt.

– **Å SKRIVE ER EN** skapende prosess. Det kan ikke måles, bare bedømmes ut fra skjønnsmessige verdier. Derfor er det nødvendig at vi utvikler en felles normforståelse for hva som er godt språk i skolen. Det er stor forskjell på hvordan skriftspråket til for eksempel en skoleelev på Senja og en skoleelev i Oslo vil bli vurdert. Lærerne mangler korrekt kodekompetanse, sier han.

Professor i nordisk språk og litteratur, Kjell Lars Berge, til Aftenposten.

– **SJØLV OM BÅDE** UiB og regjeringa har laga ei språkmelding for å ta vare på det norske språket i academia, er det likevel ikkje noko apparat som passar på at det faktisk vert gjort. Ein byrjar med intensjonar, men kven følgjer opp? (...) Det er viktig for studentane å kunne skrive sitt eige språk. På medisn og psykologi som brukar svært mykje engelsk, må ein likevel kunne kommunisere på norsk i visse samanhengar, med pasientar, til dømes.

Førsteamanuensis og fagrådsleiar i Språkrådet, Johan Myking, som har disputert for doktorgraden om danninga av norsk oljeterminologi, intervjuet i På Høyden (Universitetet i Bergen).

Journalistspråk i endring

Sport er dramatiske saker. Språket i sportsjournalistikken skil seg markant frå resten av journalistspråket. Medan ein i nyheitsjournalistikk strevar etter objektivitet, vert adjektiv, adverb og metaforar pøst inn i sportssakene.

Vi les og høyrer om «slaget om Skandinavia», «juvelen frå Stabæk», mange hendingar er «historiske», og vi finn setningar som «Hushovdlag pulveriserte spurtkanonene».

Samstundes ser ein også fleire meiningsberande titlar i nyheitssaker, der journalisten eller publikasjonen si meining kan lesast ut frå tittelen, som denne frå VG 31. januar: «Glimrende comeback for Carew.» Det mest vanlege er å sjå dette i kommentarspalte- ne, der journalisten eller kommentatoren si meining er sjølve poenget.

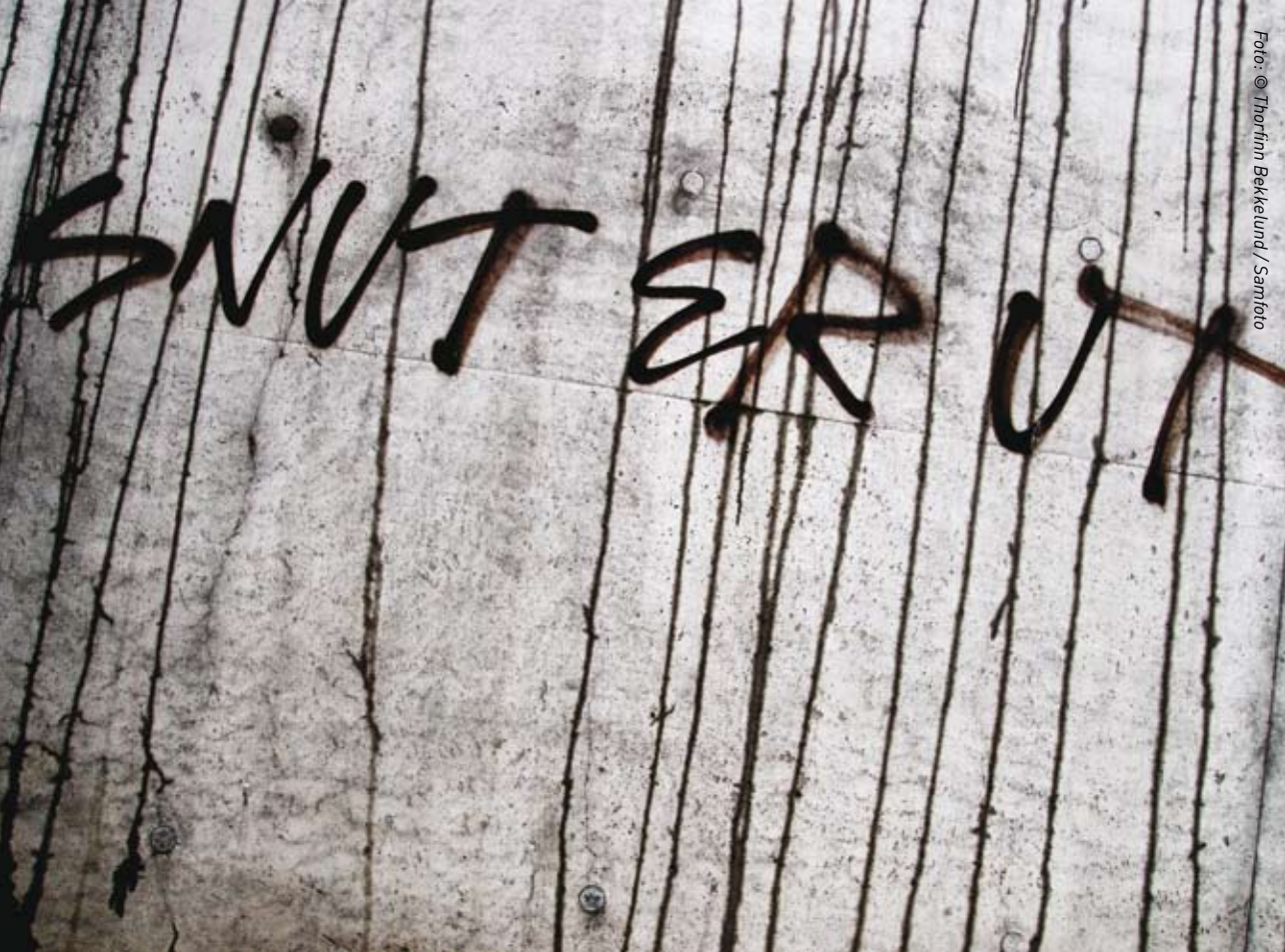
I radio og fjernsyn sit også adjektiva og adverba laust, og det er i etermedia at kommentatorane er viktigast. Kommentatorane er ei blanding av underhaldarar, fagekspertar og nyheitsjournalistar.

Ewound van Veen skriv i ein artikkel på www.idrottsforum.org at kommentatorane formidlar nasjonale stereotypiar: «Når en fotballkommentator beskriver kamerunske fotballspillere som 'dansende løver', eller kaller det tyske laget for en 'krigsmaskin', benytter han velkjente metaforer som serne har sluttet å reflektere over. De nasjonale stereotypiene er en innarbeidet del av fotballjournalistikken på tv og i aviser ...».

I kampen om merksemda i eit aukande overkommuniserande offentleg rom vil ein prøve å forsterke drama, framkalle bilete og kjensler. Desse verkemidla er no alt etablerte også i meir reine sportsnyheiter, ikkje berre under direkte kommentering som i VM på ski. Det interessante er om dersom desse elementa vil føre til varige endringar i journalistspråket, ut over sportsredaksjonane. Er det nøytrale og objektive journalistspråket på retur?

Enkelte sportsaugneblinkar varer likevel evig. Og når vi ser bileta inne i oss, hugsar vi også røysta frå høgtalaren. Sterkast av alle står nok Bjarne Lillien på NRK frå 1981:

«Vi er best i verden! Vi er best i verden! Vi har slått England 2-1 i fotball! Det er aldeles utrolig! Vi har slått England! England, kjempers fødeland – Lord Nelson, Lord Beaverbrook, Sir Winston Churchill, Sir Anthony Eden, Clement Atlee, Henry Cooper, Lady Diana, vi har slått dem alle sammen, vi har slått dem alle sammen. Maggie Thatcher, can you hear me? Maggie Thatcher, jeg har et budskap til deg midt under valgkampen, jeg har et budskap til deg: Vi har slått England ut av verdensmesterskapet i fotball. Maggie Thatcher, som de sier på ditt språk i boksebarene rundt Madison Square Garden i New York: – Your boys took a hell of a beating! Your boys took a hell of a beating!».

Pennal, tredress eller trefrakk?

■ TONE TRYTI

Slang har vært omtalt som «den fattige manns poesi», og de mest begeistrede har sammenlignet slangens bilder med språket vi finner i den gamle skaldediktingen.

Hvem som skaper slangordene, vet vi oftest ikke, men vi kan si noe om hvordan ordene lages. En vanlig måte å lage slang på er å forkorte ord. Gamle slangord er *floss* flosshatt, *dirk* direktør, *nach nachspiel* og *dell* delikat. Fra nyere tid kommer *desp* desperat, *legg* legitima-

sjon, *rutt* rutinert, profesjonell og *seff* selvfølgelig.

I slangen opptrer dessuten visse endelser, som *-a*, *-en* og *-ern* og de nyere *-is* og *-ings*, i ord som *butta* butikken, *bespen* skolebespisningen, *bensern* bensinstasjonen, *reggis* tannregulering og

hundrings hundrelapp. Noen ord kan ha flere former, som *seffa*, *seffern*, *seffers*, *seffi*, *seffings* eller *seffis* selvfølgelig.

En annen vanlig måte å skape slangord på er å gi ord en ny, billedlig betydning eller lage nye, billedlige sammensetninger. Denne siden ved slang er så iøynefallende at slang har vært omtalt som «den fattige manns poesi», og de mest begeistrede har sammenlignet slangens bilder med det språket vi finner i den gamle skaldediktningen. Eldre ord av denne typen er *havremoped* eller *kjøttmoped* om hest; nyere er *apeloff* om banan, *karusellsaft* om alkohol og *femigrillen* om solariet.

Duger ikke egne ord, kan vi låne. Enkelte eldre slangord later til å ha vært i bruk langs landeveiene, som *kjei* jente, kvinne og *beng* djevelen, som kommer fra romani (taterspråk) eller romanés (sigøynerspråk), og *purk* eller *snut* om

dreie seg om forvanskninger, ordspill, villede misforståelser eller lek med ordenes byggemateriale og med ordenes klang. Vi finner ord som *sigabøy* for sigarett, *lasentupp* eller *lulentapp* for tusenlapp, *tyrkleif* for trykkfeil, *inseminere* for insinuere og *snickers* og *twist* for sikkert og visst. En egen gruppe er de rimede uttrykkene, som *gutta fra Calcutta* og *god gang fiskestang*, brukt om høy stemming, fart og fres. En hilsen som *hva skjer'a*, *Bagera* kan besvares med *ingenting*, *Tingeling* eller *ikke en dritt*, *Brad Pitt*.

Hvasse kvinns og schpaa kæber

Slangord er flyktigere enn andre ord. De lever ofte kort og intenst, for så å forsvinne. Enkelte mister sitt slangpreg og blir innlemmet i allmennspråket. I dag kan det virke uforståelig at ord som *å tippe* og *gøy* har vært betraktet som

«Duger ikke egne ord, kan vi låne. I vår tid låner vi fremfor alt fra engelsk og amerikansk.»

politi og *å månse* tyste, sladre, som skal skrive seg fra *månsingen*, et språk svenske kramkarer brukte seg imellom for ikke å bli forstått av den bofaste befolkningen.

I vår tid er det fremfor alt engelsk eller amerikansk vi låner fra. Utenlandske ord kan få ekstra kraft bare ved å være utenlandske, som *girls* jenter, *plenty* mye og *family'n* familien. Men i nyere tid lånes også utenlandske slangord direkte, som *bitch* megge, hurpe; kvinne, *dude* fyr, type, *barfe* kaste opp, *kræsse* overnatte hos og *disse* fornærme; hetse, mobbe.

En siste gruppe slangord er de rent lekende ordene og uttrykkene. Det kan

slangord for en del tiår siden. Noen slangord viser seg derimot forbløffende seiglivede. De lever og brukes tiår etter tiår, uten å tape sitt slangpreg. Blant disse finner vi ord som *purk* og *snut* om politi, *stål* og *spenn* om penger og *rype* og *skreppe* om kvinne.

De ordene som brukes mest og ivrigst, slites sannsynligvis fortest. Det gjelder ikke minst ord for å uttrykke det virkelig positive, det fremragende. Ser vi på slike plussord over en 80–90-årsperiode, finner vi et variert utvalg: *hvass/kvass*, *knæsj*, *knaber*, *brillefin*, *super*, *alle tiders*, *gem*, *rå*, *barsk*, *stilig*, *fet*, *max/maks*, *kul*, *knall*, *topp*, *toppers*, *digg*, *diggbar*, *sjef*, *konge*, *chill*, *heftig*, *snasen*,

smooth, snacksy, schpaa, sjmø og porno – eller *det ruler*.

Også forsterkende forstavelser blir fort utslitt. Fra samme periode finner vi begeistrede ord som *knusbedårende, gørrgøy, bombesuper, kjemperaff, råknæsj, bønnlekker, dritdeilig, helmaks, dødsstilig, dødsdigg, megahot, gigakul, hylbra, griselekker, knallsøt, knusedeilig, kemborå, kongefet, kanonbra, blodtøff, bæsjeffin og überchill*.

I slangen omtales også kvinner hyp-pig, med atskillig følelse, og ordene slites raskt. For menn finnes langt færre slangord. Gjennom de siste 80–90 årene

bomba sau om fårrikål. Dette fenomenet finner vi også i andre lands slang.

Gransker vi norsk slang over tid, ser vi at slangen rommer kulturhistorie. Den avspeiler endringer i samfunnet, nye vaner og nye varer. Lommekalkulatoren har fått navn som *kalkis* eller *hjerneprotese*, bilbeltet kan kalles *pinglestrikk* og *feigreim*, og solariet har fått oppnavn som *grillen, homsegrillen* og *bøgpresa*. Kaster vi et blikk på noen matbetegnelser, ser vi at norsk hverdag har forandret seg.

Av eldre dato er *piggtrådsperring* om spekesild og *diskos* om blodpudding-

«De ordene som brukes mest og ivrigst, slites sannsynligvis fortest.»

har en kvinne kunnet kalles *rype, kei/kjei, lakris/lakk, bøne, stilk, skreppe, frø, tine, reim, brud, rips, berte, babe, bimbo, bitch, kæbe, chica og chix* (flertall).

Fra piggtrådsperring til babbe

Slangen er hverdagslig og holder seg gjerne til det nære og konkrete, som mat og drikke, klær, hårfrisyrer og kjøretøyer. For alvorlige eller mer opphøyde emner finnes færre slangord. Der de finnes, trekker de ofte det høytidelige eller alvorlige ned på et lavere nivå, som *Kristi himmelsprett* om Kristi himmelfart og *pennal, tredress* eller *trefrakk* om likkiste.

Mens man i allmennspråket ofte prøver å uttrykke seg skånsomt og unngå å støte, kan slangen gå stikk motsatt vei. Ikke bare kan vi finne støtende ord for tabubelagte emner, men også helt harmløse saker kan omtales i drastiske, bevisst usmakelige vendinger, som militærslangens *liksvette* om havresuppe og

skive. For femti år siden kunne *jernbaneulykke, togulykke* og *kræsje* betegne lungemos, mens ordene i dag brukes om blandet kjøttrett, *kræsje* også om makrell i tomat.

I dag er vel lungemos og blodpudding sjelden kost. Vi har derimot fått pizzaen, med navn som *degoslefse, dugurdslefse* og *kjøttlefse*, og det som spøkefullt påstås å være den nye nasjonalretten: *Grandis/Grændis, Grandi* eller *kumlokk*.

Når det gjelder kjappere mat man kan hive i seg på byen, måtte man på 1950-tallet nøye seg med *pølse i ullteppe* eller *bikkjebanan med ullteppe*, dvs. pølse i lompe, mens vi senere har spedd på med *kjøttpuck* eller *habbis* hamburger, *baggis* bagett og *bab(b)* eller *babbe* kebab.

Ikke bare finner vi slangord for utbredte matvarer, men normalordene for matvarene kan selv brukes billedlig i slanguttrykk. For noen tiår siden kunne

lungemos brukes om persianerlue, på grunn av den ytre likheten. I dag opptrer pizzaen i uttrykk som *pizzatryne* om person med kviser, å *legge igjen en pizza* vil si å kaste opp, og *en pizza* er militærslang for en flat uniformslue. *Bagetten* kan betegne penis, og kebaben opptrer i flere oppnavn på BMW, som *kebabbil*, *kebabcruiser*, *kebabdrosje*, *kebabkjerre* og *kebabtralle*, foruten i lidelsen *kebabmage*, dvs. diaré eller mage-syke.

Money, money, money!

I flere lands slang finner vi at slangordene klumper seg rundt visse områder. Særlig tallrike er ordene for alkohol, narkotika og beruselse, kroppen og kroppsfunksjonene, dumhet og galskap. Også for penger har slangen langt flere ord enn allmennspråket. Et sveip gjennom de siste hundre årene vil vise bredden på dette feltet.

«Slangen rommer kulturhistorie. Den avspeiler endringer i samfunnet, nye vaner og nye varer.»

Vi har gode, gamle betegnelser som *gryn*, *grunker*, *dukater*, *moneter*, *monnik(k) er*, *flis* og *bols*. Det siste er en kortform av *bolsjevik*, som var navnet på en grågrønn enkroneseddel som var i bruk i årene rett etter første verdenskrig.

En del slangord for penger tar utgangspunkt i metall, som *kopper*, *nikkel*, *messing* og *stål* eller *ståler*. Lyden av metall ligger vel også bak *kling*, brukt i uttrykket *det koster kling*. For seg selv står *kumløkket*, først brukt om de store femøringene, senere om femkroning. *Gri-serumpe* ble brukt om femmer i alle fall på 1950-tallet, og fra samme tiår har vi *en femse* om en femmer og *en tingse* om

en tier. *Gærninger* eller *galne* har lenge vært brukt om utenlandsk valuta, særlig om mynt.

Pengesedlene kan få navn etter fargen på seddelen, som de eldre *en blå* eller *en blåer* om femkroneseddel, *en gul en* om tikroneseddel, *en grønn en* om femtilapp og *en rød en* om hundrelapp.

Lappene kan også omtales med navnet på den personen som er avbildet på seddelen. *Fridtjof* eller *Nansen* har vært brukt om femkroneseddel, og senere om tikroneseddel. *Bjørnson* eller *Asbjørnsen* vil si femtilapp, og *en hundrings* har gått under navn som *Flagstad*, *Camilla*, *Collett*, *Henrik* og *Wergeland*. Tohundrelappen kan kalles *Birkeland*, femhundrelappen *Sigrid* eller *Undset*, og for *tusingen* finnes både *Falsen*, *Henrik* og *Ibsen*, i tillegg til ord som *flak*, *høvding*, *konge* og *laken*.

Blant uttrykk som speiler sin samtid, finner vi *quisling* om en tokroneseddel

som ble tatt i bruk under annen verdenskrig; enkroneseddelen ble kalt *usling*. Fra 1970-tallet har vi *kleppetas* (med trykk på annen stavelse) om norske kroner, oppkalt etter finansminister Per Kleppe. Og fremdeles brukes *en mong* om et svimlende beløp, med bakgrunn i milliardoverskridelsen på Mongstadfeltet på slutten av 1980-tallet.

For penger finner vi i dag dessuten ord som *dollares*, *dollaros* eller *dolleros*, *monatos*, *dosh*, *cash*, *flow*, *flus(er)*, *fløkk*, *grunkers*, *kronasje(r)*, *smackers/smekkers* og *smackaronies*. *Ola-dollar* eller *fjell-dollar* vil si norske kro-

ner, og i Oslo-området brukes spøkefulle betegnelser som *Bærumstier*, *Frognerstier* eller *åsentier* om tusenlapp.

Den lille, røde nissen

Skapes slang av kvinner eller av menn? Svaret er umulig å gi, men på ett område kan vi i alle fall spore uttrykk laget både av kvinner og menn: når det gjelder betegnelser på menstruasjonen. Det har vært hevdet at omskrivninger på dette feltet ikke lenger trengs, etter at *mensen* er blitt et gangbart begrep. Tidligere betegnelser som *det vanlige* og *å ha vondt i magen* er vel i ferd med å blekne, men det finnes en underskog av

finner vi dessuten maleren. På svensk kan man *ha målarerna i huset*, og i dansk kan man *have malere i entreen* eller *opgangen*. Også uttrykket *å ha (en) rød tråd i symaskinen* finner vi igjen i nabolandene.

Av de siste eksemplene ser vi hvor vanskelig det kan være å avgjøre om et slanguttrykk er lånt, eller om det har oppstått på hjemlig grunn. Flere billedlige slanguttrykk er slående like på tvers av landegrensene, antagelig fordi en sammenligning har ligget snublende nær. Med tanke på slangens billedrikdom kan det passe å børste støv av et sitat fra 1909. Det var den engelske for-

«I flere lands slang finner vi at slangordene klumper seg rundt visse områder.»

høyst levende uttrykk. Gamle er uttrykkene *å ha veka* eller *uka*. Perioden kan også omtales som *rød uke*, *jordbæruka*, *brannbiluka* eller *friuka*. Det kan dessuten hete at kvinnen *flagger* eller *vifter rødt*.

I mange av uttrykkene inngår *besøk*. Man kan *ha besøk av maleren*, *ha svigermor på besøk*, *ha besøk fra Hønefoss* eller *ha den lille, røde nissen på besøk*. Utbredt er også *tante* om menstruasjonen, enten brukt alene eller i uttrykk som *ha besøk av tante Rosa*, *tante Rød* eller *tante Rau(d)foss*. Også *frøken Rød* kan være på besøk.

Tar vi en titt på andre lands slang, finner vi slående likheter. På engelsk dukker også *tante* opp, i uttrykk som *Aunt Flo*, *Aunt Jody*, *Aunt Minnie* og *my redheaded aunt*. På svensk kan man *ha faster Rosa* eller *moster Beda på besøk*, og i dansk kan man *have besøg af tante fra Rødovre*. Både i svensk og i dansk

fatteren G.K. Chesterton som uttalte: «All slang is metaphor, and all metaphor is poetry.»

Send meg gjerne slangord og slanguttrykk! Adressen er: slang@kunnskapsforlaget.no.

.....
Tone Tryti er cand.philol. med norsk hovedfag og har skrevet *Norsk slang* (1984) og *Norsk slangordbok* (2008).

Språket på Facebook

■ BERIT SKOG

Seks av ti norske Facebook-brukere skriver meldinger på dialekt. De yngste er de flittigste dialektbrukerne, viser en undersøkelse.

Facebook har i løpet av et par år blitt et av de mest populære nettsamfunnene i Norge. I starten var dette en arena for ungdom, men etter hvert har også godt voksne kommet med. Typisk for Facebook er en hjemmeside der brukeren legger ut sin profil med bilde og en kort biografi. Her kan en søke etter venner og invitere dem inn på hjemmesiden. En får tilgang til venners profiler og blir dermed oppdatert på de opplysningene vennene legger ut. En viktig grunn til Facebooks popularitet er følgelig muligheten til å bygge sosiale nettverk og ivareta vennskap.

Selv om det nå finnes norske versjoner, er Facebook opprinnelig et engelsk-språklig nettsamfunn. Fører dette til at man primært kommuniserer på engelsk? Eller er språket på Facebook en avspeiling av det språket som brukes i tekstmeldinger og andre digitale medier? Disse spørsmålene kan besvares med resultater fra en spørreundersøkelse som ble gjennomført under Forskningsdagene i Trondheim høsten 2008. Studien omfatter 560 personer i alderen 15 til 30 og over, som har profil på Facebook. Vi skal se nærmere på hvilke venner som forekommer på vennelisten, og hvilke kommunikasjonsfasilitete-

ter som finnes i dette nettsamfunnet. Begge deler kan innvirke på språkvalget i Facebook-meldingene.

Facebook som vennsapsarena

Det vanlige er å ha mellom 100 og 300 venner på Facebook, og ca 40 % har mer enn 200 venner. Barndomsvenner topper listen. Deretter følger skolevenner, studievenner, søsken, foreldre og andre familiemedlemmer. I tillegg inngår ferievenner som vi kjenner fra situasjonsbestemte settinger, men som vi ikke nødvendigvis har kontakt med ansikt til ansikt. Vennelisten omfatter også venners venner og ukjente. De kan neppe regnes som omgangsvener, men fremstår som rendyrket virtuelle venner. Det tradisjonelle vennebegrepet, der vennskap var synonymt med nær og tosidig relasjon, passer ikke inn i livet på Facebook. Her kan vennebegrepet defineres som et kontinuum der virkelige og virtuelle venner utgjør ytterpunktene på en skala.

Kommunikasjonsarena

Hvordan kommuniserer vi med Facebook-vennene våre? For det første kan vi bruke statuslinjen for å holde venner oppdatert om hva vi gjør «akkurat nå».

Statuslinjen fungerer både som selvpresentasjon og som arena for interaksjon med venner. Det siste fordi vennene kan kommentere de meldinger og beskjeder som legges ut. Meldingen *Skal på party i kveld* kan eksempelvis følges opp av festlige kommentarer fra vennene. For det andre kan vi skrive på «veggen», den digitale oppslagstavlen. En tredje mulighet er å sende meldinger via nettstedets interne e-post. Mens de to førstnevnte kan leses av alle som har tilgang til hjemmesiden, kan e-postmeldingene bare leses av den personen vi stiler meldingen til. Språkformen kan variere med mottager og avhengig av

eller «veggen», er vanligvis tilgjengelig for alle på vennelisten. Dialekt signaliserer geografisk tilhørighet, og bidrar til å støtte opp om personens stil og identitet. Bruken av dialekt kan dermed ses som et ledd i den personlige imagebyggingen på Facebook.

Undersøkelsen viser at 90 % krydrer meldingene med tegn og smileys. Smileys brukes ofte for å forsterke en hyggelig beskjed eller for å signalisere at en melding er ironisk ment.

I Facebook-meldingene fungerer dermed smileys som kroppsspråket i vanlig kommunikasjon. Forkortelser er også vanlig. Dette kan illustreres ved hjelp av

●
● «I Facebook-meldingene fungerer smileys som kroppsspråket i vanlig kommunikasjon.»

om vi sender en offentlig tilgjengelig eller en intern melding.

Språket på Facebook

Deltagerne i spørreundersøkelsen krysser av for om de brukte bokmål, nynorsk, dialekt, engelsk, tegn, smileys og forkortelser på Facebook. De kunne krysse av for flere alternativer, slik at summen av språklige virkemidler overstiger 100 %.

De fleste skriver Facebook-meldinger på bokmål eller nynorsk (70 %). Mer interessant er det at hele 60 % bruker dialekt. Hvorfor velger så mange å uttrykke seg på dialekt? En viktig forklaring ligger i selve Facebook-konseptet. Hjemmesiden er ofte personlig preget. Her publiseres informasjon om sivil status, interesser, musikk- og filmsmak, personlige bilder m.v. Og her oppgis også hvilke interessegrupper en er medlem av. Det som skrives på statuslinja

bursdagshilsenene på Facebook. Der som en har oppgitt sin fødselsdato, får alle Facebook-venner beskjed når vedkommende har fødselsdag. Dette er en fasilitet som både jubilant og Facebook-venner setter stor pris på. Dermed kan bursdagsbarnet motta hilsener som kombinerer ulike elementer i Facebook-språket, som forkortelser, tegn og smileys: *Grattis m dagen!* ☺

Videre er det mange som skriver meldinger på engelsk (45 %). Dette kan ses i lys av at Facebook er et engelskspråklig nettsamfunn. Det fremstår dermed som «naturlig» å formulere seg på engelsk. Dessuten har selvsagt mange Facebook-brukere engelskspråklige venner, som ferievenner, utenlandske venner de har fått via samarbeid på dataspill mv. I tillegg brukes enkeltstående engelske ord, som i beskjeden *Skal på party i kveld*.

Men språket på Facebook er ikke et

valg mellom bokmål, nynorsk, dialekt eller engelsk. For til sammen 70 % av deltagerne i undersøkelsen varierer språket med den de skriver meldinger til. De bruker kanskje normert bokmål/nynorsk når de skriver til formelle forbindelser eller til personer de ikke kjenner så godt, mens de velger dialekt når de kommuniserer med en kompis. En nær venn, kjæreste, kollega eller et

Dialekt er trendy

Facebooks popularitet kan ses i lys av at venner har stor betydning for personlig utvikling og sosial tilhørighet. Vi ivaretar vennskap bl.a. ved å skrive meldinger på statuslinjen, «veggen» eller ved å sende interne epostmeldinger. Facebook tilbyr også en tilleggsgimmick sammenlignet med ordinær e-post. Et minibilde av avsenderen fronter alle

«For til sammen 70 % av deltagerne i undersøkelsen varierer språket med den de skriver meldinger til.»

familiemedlem kan dermed motta helt forskjellig utformede Facebook-hilsener fra en og samme person.

Språknormer varierer med alder

Valg av dialekt eller bokmål/nynorsk kan også forklares ut fra hva en oppfatter som et akseptabelt skriftspråk. Langt flere yngre enn eldre bruker dialekt på Facebook.

Mens ca 80 % av 15-åringene skriver meldinger på dialekt, gjelder dette bare 25 % av gruppen 30 år og over. Forholdet er det omvendte når det gjelder bruken av bokmål. Videre fremgår det at den yngste gruppen krydrer meldinger og beskjeder med tegn, smileys og forkortelser langt oftere enn den eldste. En rimelig forklaring er at generasjonene er sosialisert inn i ulike normer for korrekt språkbruk. Både utdanningssystem og medier har bidratt til at unge i dag bruker skriftspråket på en langt mer kreativ måte enn tidligere.

meldinger. Både dette vignettfotoet og bruken av dialekt kan bidra til å personliggjøre kommunikasjonen og dermed underbygge vennskap og sosiale relasjoner på Facebook.

Et viktig poeng er at selv om Facebook er et engelskspråklig nettsamfunn, er det norsk som dominerer i de meldinger og hilsener som formidles. Et annet sentralt funn er det sterke dialektinnslaget som preger kommunikasjonen på Facebook. Dette avspeiler interessante trekk ved norsk språkutvikling. Her har fokuset i hovedsak vært på innflytelsen fra engelsk. Den utbredte bruken av dialekt i skriftspråket i nye, digitale medier har fått langt mindre oppmerksomhet.

.....

Berit Skog er førsteamanuensis ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap ved NTNU og forsker bl.a. på bruken av digitale medier.

Toraderen i ruta

■ LINE GUSTAD FITZGERALD

Rundt 180 norske oversettere leverer fjernsynstekster til i overkant av 60 tv-kanaler. Hvert år produserer de fjernsynstekster som tilsvarer 240 000 boksider eller 700 romaner. Hvordan blir disse 700 romanene til?

De fleste tekstere er selvstendig næringsdrivende eller frilansere. De er enten direkte tilknyttet tv-kanalen eller tar oppdrag for et tekstebyrå med en eller flere tv-kanaler som kunder. De aller fleste har hjemmekontor, og programvaren vi bruker, er spesielt utviklet for å lage undertekster. Vanligvis får vi filmfilen i digitalt format. I de fleste tilfeller får

man har på oppdraget. Selv ble jeg opplært i den første metoden, men i dag veksler jeg mest mellom de to siste.

På NRK- og TV2-kanalene brukes kun førsteoversettelser. Byråene som leverer tekster til andre kanaler, har flere oppdragstyper i tillegg til førsteoversettelser. Andreoversettelser baserer seg på en førsteoversettelse på et

● «Fjernsynsoversettere er blant dem som først møter nye ord og uttrykk på kildespråket.»

vi også manus eller en transkripsjon av dialogen. Vi sitter altså med lyden på øret, med manus foran oss og legger teksten rett inn i filmbildet – mer eller mindre slik det vil se ut under sending.

Såkalte førsteoversettelser er den vanligste oppdragstypen. Her sitter vi med fullt ansvar for oversettelsen fra begynnelse til slutt. Vi setter tidskoder på hver tekstblokk, og de bestemmer når teksten går av og på skjermen. Det finnes nesten like mange arbeidsmetoder som det finnes tekstere. Noen oversetter hele programmet først og setter inn tidskodene etterpå. Noen gjør alt på én gang, tekstblokk for tekstblokk, mens andre tidskoder hele programmet først og oversetter etterpå. Atter andre bytter mellom de forskjellige metodene etter programtype, dagsform og hvor god tid

annet språk. Man oversetter fremdeles fra kildespråket, men beholder gjerne inndelingen, tidskodene og komprimeringsvalgene som førsteoversetteren har gjort. Ett av tekstebyråene bruker maskinoversettelser. Utgangspunktet er en førsteoversettelse til svensk. Teksten maskinoversettes deretter til norsk og blir til slutt korrekturlest og redigert. Dette er den desidert dårligst betalte oppdragstypen, noe som svært ofte gir seg utslag i kvaliteten på sluttproduktet.

Grunnleggende prinsipper

En tekster må selvsagt være stødig og vel bevandret i kildespråket, og ikke minst ha god kunnskap om samfunnet og kulturen der handlingen utspiller seg. Men det der er faktisk like viktig å være god i norsk, for det sentrale spørs-

målet for en tekster er «hvordan ville jeg ha sagt det på norsk».

På norsk sier vi ikke «Er du OK?» når noen faller og slår seg. Det er kanskje den ordrette oversettelsen fra engelsk, men på norsk virker det mer naturlig

● «På norsk sier vi ikke: 'Er du OK?' når noen faller og slår seg.»

med «slo du deg» eller «gikk det bra». Veldig mye av det vi jobber med, er oversettelse av talespråk. Selv om vi oversetter dialogen til skriftspråk, må teksten likevel være muntlig i formen.

Et annet mantra er at teksten skal være usynlig. Med det mener vi at oversettelsen skal hjelpe seerne med å forstå det som blir sagt, uten at de nødvendigvis legger merke til at de leser tekstene. Seerne hører kildespråket samtidig som de leser vår oversettelse, så det er viktig å ikke bli til hinder for seeropplevelsen. Oversettelsen skal heller ikke bryte så totalt med kildespråket at det forvirrer seeren. For eksempel kan utsagn med «motsatt fortegn» virke forstyrrende:

- I hate him! - Jeg liker ham ikke!
- Do you? - Gjør du ikke det?

Det kan også virke forstyrrende dersom viktige ting i setningen kommer i en annen rekkefølge enn de blir sagt. Derfor hender det at vi bevisst velger en setningsbygning som ville virke litt underlig dersom det var en norsk tekst som skulle leses uavhengig av programmet på tv.

Ikke alle som opptrer på tv, er like taleføre. Det fikk vi erfare til gagns da reality-tv var på topp. Vi ble etter hvert flinke til å tolke hva deltagerne egentlig ville si. En kollega havnet i et lite di-

lemma da en av de håpefulle i *Joe Millionaire* ble spurt om hva hun ville gjøre hvis hun hadde penger nok. Hun ville dra til den tredje verden for å hjelpe barna, og så avsluttet hun: «But that's me. I'm just a mercenary kind of per-

son.» Han valgte å tolke henne i aller beste mening.

Minst mulig ord, mest mulig mening

Fjernsynstekstere har to linjer til rådighet, og de kan fylles med 35 til 40 slag, avhengig av tv-kanal. Som kjent snakker og oppfatter vi raskere enn vi kan lese og skrive, så innholdet må komprimeres uten at meningen blir borte. Oversetteren må i stedet få fram det sentrale budskapet med færre ord.

Lesehastigheten har betydning for hvor lenge hver tekstblokk må ligge på skjermen, og det må ikke ligge mer informasjon i teksten enn det seeren rekker å få med seg. Her må vi også ta hensyn til målgruppen for programmet. Er det barn som nettopp har lært å lese? Da må man avpasse lesehastigheten til det. Hvis det er en tung dokumentar, bør man holde et tempo som lar seerne få tid til å lese og fordøye informasjonen. Hvis det derimot er en lettbenet komedie med kjapp og ordrik dialog, må man passe på at tempoet på tekstblokkene samsvarer med tempoet og rytmen i dialogen.

Teksten skal altså følge dialogen i filmen. Det er for eksempel viktig at det gode poenget i en morsom historie ikke står for tidlig på skjermen. Det samme gjelder avsløringen av navnet på morderen vi har jaktet på i flere episoder.

Hodebry

Internett er blitt et uvurderlig hjelpemiddel, men av og til står vi fast likevel. Da er det godt å ha gode kolleger rundt seg – om ikke fysisk, så på nettet. E-postringen for Norsk audiovisuell oversetterforenings medlemmer brukes flittig, og der får vi svar på alt fra politititler og navn på Snøhvits syv dverger til jule-nissens reinsdyr så vel som hjelp til å finne fram i Shakespeares verker. Noen kolleger der ute kan også reglene for spill, sport og idrettsgrener av de mest besynderlige slag!

Fjernsynsoversettere er blant dem som først møter nye ord og uttrykk på kildespråket. Det er en stor utfordring å finne en god oversettelse, ikke minst fordi de etter hvert kan bli en del av norsk dagligtale. Da gjelder det å treffe! Fjernsynsteksting er et kreativt yrke, men kreativiteten ble utfordret på et kurs en gang. «It's raining cats and dogs», sa de – samtidig som det høljet ned med katter og hunder i tegnefilmen. Det avstedkom mye grubling og hodebry, men vinnerforslaget kom: «Fytti katta, for et bikkjevær!» Her er en annen å bryne seg på: «He had a fall-out with a loan shark, quickly followed by a fall out the window.»

Det finnes utfordringer av en helt annen art også. For eksempel er ikke *inspektør* riktig stillingsbetegnelse på verken Morse eller Lynley. Men navnevalget ble tatt lenge før fjernsynsoversetteren kom inn i bildet. I slike tilfeller er det som oftest for sent å gjøre noe med det.

Et språkpolitisk perspektiv

En gjennomsnittlig tv-seer leser årlig fjernsynstekster som ved omregning tilsvarer lengden på 8 til 9 romaner. De er dermed en viktigere kilde til lesing enn bøker. Fjernsynstekstens betydning

for språkutviklingen er et sentralt emne i stortingsmeldingen *Mål og mening*. Kulturdepartementet er bekymret for dårlig språkkvalitet i fjernsynstekstene, særlig på kommersielle tv-kanaler, og for hvordan det kan påvirke lesing og skriving hos barn og unge.

Vilkårene for fjernsynstekstere i den kommersielle delen av bransjen har blitt stadig dårligere, og utfordringen er å få tv-kanalene til å tenke mer på kvalitet enn på kvantitet. Slik NAViO ser det, er det forbrukerne, altså seerne, som nå sitter igjen med et dårligere produkt. Dessverre har både publikum og presse lett for å rette oppmerksomheten mot rene oversettertabber når teksten blir kritisert. Selvfølgelig er det skjemma når tabber og venstrehåndsarbeid havner på skjermen, men det er i det minste lett å få øye på. Det som mange ikke legger merke til, er når det norske språket ikke holder mål, og når påvirkning utenfra forsterkes fordi vilkårene ikke er til stede for å gjøre godt nok arbeid. Er vi for eksempel fornøyd med at «gjøre en forskjell» etter hvert er blitt så «god» norsk at det står på forsiden av *Aftenposten*? Vi språkbrukere har et todelt ansvar. Vi må være konservative og nyskapende på samme tid for at språket skal holde seg levedyktig.

Er du misfornøyd med teksten på tv? Send en e-post til post@navio.no med informasjon om kanal og sendetidspunkt, så videreformidler vi klagen til rette vedkommende.

.....

Line Gustad Fitzgerald er leder i NAViO Norsk audiovisuelle oversetterforening.

Godt namnevett i 2008

Sju bedrifter i Sogn og Fjordane vart heidra med Språkrådets diplom for godt namnevett for 2008. Språkrådet deler kvart år ut diplom til verksemder som har velt gode norske namn.

– Næringslivet er ein samfunnsaktør med prestisje. Bruken av firmanamn viser haldning til språk. Difor er det viktig for Språkrådet å premiera språkleg kreative namn på verksemder, sa Sylfest Lomheim, direktør i Språkrådet.

Desse verksemdene fekk diplom frå Språkrådet for godt namnevett for 2008:

Blanke Messingen, Sogndal (verkstad for messinginstrument), *Røverompa barnehage*, Askvoll, *Skald*, Leikanger (forlag), *Lite nytt*, Lærdal (bruktbutikk), *Skamklyppen*, Bulandet (frisør), *Skin og Bein*, Førde (reparasjon av skotøy og andre lærvarer), *Neste Trekk*, Sogndal/Ski (møblar og innreiing).

Nye forskrifter til opplæringsloven

Utdanningsdirektoratet har satt i gang et arbeid for å presisere forskriftene til opplæringsloven. Forslaget tar sikte på å tydeliggjøre innholdet i kravet i opplæringsloven § 9-4 om at lærebøker og andre læremidler skal foreligge på nynorsk og bokmål til samme tid og samme pris. Bakgrunnen for forslaget er behovet for å klargjøre innholdet i elevenes rett til læremidler på egen målform, nynorsk eller bokmål, og sikre at skoleeiere oppfyller elevenes rettigheter på dette punktet. Det må også klargjøres at det gjelder samme regler for digitale og trykte læremidler. Høringsfristen gikk ut 25. februar 2009.

Mållovsstatistikken for 2007

Hvert år får Språkrådet rapport fra rundt 160 sentrale statsorganer om hvordan de etterlever kravene i målloven. Språkrådet sammenstiller statistikken. Resultatene fra 2007 viser at fra 2006 til 2007 har nynorskprosenten på statlige nettsteder gått ned. Tallet på statsorganer som oppfyller kravene om minst 25 % av begge målformer i tilfang på papir, har derimot økt. Gjennomsnittsprosenten for nynorsk i papirtilfang er stabil. Språkrådet, som er klageorgan for saker som er omfattet av målloven, kan for sin del rapportere om at tallet på klagesaker har blitt doblet fra 2006 til 2007.

Ord, ord og ord

■ MARIT HOVDENAK

To lange ord frå avisene er *kommunikasjonsmedarbeidar* og *oljesandleitebudsjett*. Er dei for lange? Kanskje på grensa? Fasitsvar finst knapt!

Norsk er felleseige for norsktalande. Alle som har det som morsmål, er språkeksperter. Men ingen kan heile språket. Det finst òg nokre seigliva oppfatningar som ikkje heilt held stikk, attåt enkelte tilbakevendande spørsmål om språk.

Kor mange ord finst det?

Ei nokså vanleg oppfatning er at det ikkje er særleg mange ord i norsk, og at dei store verdsspråka har langt fleire. I ein artikkel i *Språknytt* i 1987 skreiv Vagleik Leira – mest for spøk – at det samla talet minst måtte vere 324 967,

som var resultatet av ei oppteljing på den tida. Han drøfta kva slags ord som høyrer med i språket, og om t.d. namn og forelda ord bør reknast med.

I norsk er det som kjent slik at vi lett kan lage nye samansette ord. Av dei 300 000 oppslagsorda i *Tanums store rettskrivningsordbok* er storparten samansetningar. Det er nesten like lett å lage eit nytt ord som å lage ei ny setning, og det gjer vi heile tida når vi snakkar og skriv. Mange ord blir borte like snart som dei kom. I *Ord og ordbøker. Ei innføring i leksikologi og leksikografi* (2008) skriv Ruth Vatvedt Fjeld og Lars S.

Vikør at ordtilfanget heile tida er i ending i levande språk. Alle språk utvidar også ordtilfanget ved behov. Dermed er det meiningslaust å stille spørsmålet om kor mange ord det er i norsk.

Kor mange kan vi?

Men kor mange ord kan kvar av oss? Det varierer nok mykje, og det er heller ikkje lett å måle. Vi veit storleiken på ordtilfanget til ein del kjende forfattarar. Knut Hamsun, som vi markerer 150-årsdagen for i år, brukte om lag 33 000 ulike ord i forfattarskapen sin. Og han *kjende* sikkert fleire ord enn dei han skreiv, for det passive ordtilfanget er vanlegvis større enn det aktive. Helene Uri skriv i boka *Hva er språk* (2004) at det er nokså vanleg å rekne at ein fem-åring kan omtrent 10 000 ord.

Det lengste ordet

Eit populært spørsmål er kva ord som er det lengste i norsk. I *Ord og ordbøker* er det vist til at Dag Gundersen reknar 25 bokstavar som grensa for kor lange ord i allmennspråket i praksis kan bli. Dei fleste samansette ord har to ledd, ein del har tre (*friluftsliv*), men ord med fire og fem ledd er temmeleg sjeldne, der støyter vi mot toleransegrensa for kor lange ord kan vere. Valerij Berkov nemner i *Norsk ordlære* (1997) at *framandordbok* eigentleg er bygd opp av fire ledd: *framand-ord + ord-bok*.

Det motsette

Velkjende språklege motpolar er *tom – full* og *svolten – mett*. Somme trur at det må finnast eit eige ord for det motsette av *tørst*, og vil ikkje utan vidare godta *utørst* som motstykke (antonym), endå nektingsleddet *u-* skil andre ordpar: *sant – usant* og *gift – ugift*. Antonym kan vere av fleire slag, og det er berre

visse ordtypar som har antonym.

Finst ordet i norsk?

Språkrådet får stundom spørsmål som «Er x eit godkjent ord i norsk? Kan det brukast i norsk? Det står ikkje i ordbøkene!» Dersom x er eit velforma ord som gjev mening, kan det brukast – om det høver i samanhengen. Ordet *likebehandling* er ikkje omtalt i norske ordbøker, sjølv om det har vorte nokså vanleg. Skrivemåten er uproblematisk, og ingen treng tvile på at ordet kan brukast i norsk. Det kjem venteleg med i nye utgåver av ordbøker. Eit ord som substantivet *blåmerke* er det ein særleg grunn til å ta med som oppslagsord i ordbøkene, for det har ei spesialisert tyding som er noko anna enn 'blått merke'. Det er ikkje nok å leggje saman tydingane for kvart ledd.

Forfattarane av *Ord og ordbøker* kjem med det interessante synspunktet at ein òg bør vurdere å *ta ut* ord av ordbøkene, iallfall av samtidsordbøker. Det kan vise seg at nyord som verkar svært vanlege og viktige ein periode, går i gløymeboka og snart mister aktualitet.

Kva nytte har vi av ordbøker?

I *Ord og ordbøker* poengterer forfattarane at ein veit nokså lite om korleis folk bruker ulike typar ordbøker, også internasjonalt. Søking i ordbøker på Internett, som *LEXIN*-ordbøkene for innvandrarar og nettversjonane av *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*, viser ein klår auke. Analyse av nettsøka kan vere ei hjelp til å utvikle ordbøkene vidare.

.....
Marit Hovdenak er seniorrådgjevar i Språkrådet.

A.O. Vinje som journalist

■ THORE ROKSVOLD

Konkrete ord, direkte karakteristikk, djerpe sammenligninger, kontraster, humor, ironi, anekdoter og folkelige fyndord kjennetegner Aasmund Olavsson Vinjes journalistikk.

De biografiske oversiktene og A.O. Vinjes egne tekster viser hvor allsidig lærd og belest han var. De mange utfluktene, både i Norge og utenlands, og ulike praktiske erfaringer fra arbeidslivet omsatte han i det som var målet hans som journalist. Men det som avgjørende skiller ham ut som en pioner, er observatørholdningen. I evna til å iaktta, til å sette det han iakttok, i sammenheng, og til å presentere både iakttakelsene og sammenhengene han plasserte dem i, på en leseverdige måte, var Vinje en framstående journalist også vurdert etter vår tids normer. *Ferdaminni fraa Sumaren 1860* er moderne reportasje-journalistikk.

Vinje vurderte sikkert og resonnerte klart, og han var danna i bokkulturen. Men han var «døl» i språk og framferd, og brøt slik med de forfina dannelsesforestillingene. På dette punktet var han kontroversiell. Han tok ingen sannheter for gitt, var nysgjerrig på nyutvikling og nye tanker i samtida, så gjerne sakene i et perspektiv som han var alene om, viste autoriteter den respekten han mente de fortjente, var konkret og direkte, tok gjerne hardt i, og sjenerte seg ikke for å være uærbødig.

For eksempel skriver Vinje i en omtale av stykket «Et Fiskerhjem»: «Frøken Blom, som nu har sjunget, skal ikke syngte mere, siges der. Det var ikke for

tidlig at hun sluttede» (*Drammens Tidende* 1.4.1855).

Hovedstadskorrespondenten

Vinje var fra 1851 til 1859 hovedstadskorrespondent for *Drammens Tidende*. Det innebar at han hadde ei stor og sjølstendig stilling. Om hovedstadskorrespondenter heter det i *Drammens Tidende* 2.1.1932: «Man kan gjerne kalle dem 'hovedstadsredaktører'».

Det var vesentlig gjennom artiklene fra hovedstadskorrespondenten leserne fikk oversikt over statsanliggender, innenrikspolitikk og annet av interesse for hele landet. I 1850-åra hadde *Drammens Tidende* neppe flere skrivende medarbeidere på fast lønn enn redaktøren og hovedstadskorrespondenten.

Så var da Vinjes lønn som hovedstadskorrespondent heller ikke dårlig – 300 spesidaler i året. Som ekstraskriver (kopist) i Justisdepartementet fra 1865 av tjente han bare 250 spesidaler årlig.

Personvinkleren

Så allsidig interessert som Vinje var, ville det være urimelig å kalle journalistikken hans jeg-fiksert. Men den ekspressive språkfunksjonen var sterkt framtreddende.

Det var et vanlig grep hos ham – uansett journalistisk sjanger – at han brukte seg sjøl som retorisk figur. Ved

at han knytta stoffet han skrev om, til sin egen person, fikk Vinje personvinkla det for leseren. Vinje brukte grepet så mye at det var påfallende i samtida. De

konstad og gjestgivergarden Grut ved navn. Taktløsheten til Vinje tilfredsstiller publikums naturlige nysgjerrighet etter å få vite hvilken smålig gnier det

● «Det var et vanlig grep hos ham – uansett journalistisk sjanger – at han brukte seg sjøl som retorisk figur.»

som skrev i pressa da, eksponerte seg ikke slik Vinje gjorde.

Ikke sjelden refererte Vinje til seg sjøl som kilde. Slik fikk tekstene hans liv og vakte interesse. Naturlig nok var slike referanser mer beskjedne i *Drammens Tidende*-perioden enn i *Dølen*-perioden. Han personifiserte jo ikke *Drammens Tidende* slik som han personifiserte *Dølen*.

Enkelte ganger, som i *Ferdaminni*, identifiserte Vinje dem han talte med. Men for det meste var kildene anonyme både i Vinjes artikler og i den samtidige pressa ellers. Vinje søkte gjerne å gjøre framstillinga litt levende ved henvisninger som «For en 14 Dages Tid siden traf jeg trende Arbeidere fra øvre Thelemarken» (*Drammens Tidende* 19.3.1852) og «Fraa Amerika saag eg eit Brev her ein Dagen til ein Broder up i ei Fjellbygd.» (*Dølen* 1.7.1866). Ikke engang slike henvisninger var vanlige i pressa ellers.

Sjangeren intervju var ikke vanlig på Vinjes tid. Men helt ulikt andre bladskribenter i samtida hendte det at Vinje gjenga samtaler han hadde hatt, som dialoger.

Provokatøren

Vinje observerte og resonnererte mer enn han konfronterte, men gjennom observasjoner han skildra, kunne han provosere.

Sånn sett er det et moderne trekk at Vinje i *Ferdaminni* hengte ut Olaf Haa-

kan være som har over seksti år gamle fleskeskinker på stabburet og setter graut av dårlig treska, utskjemt korn på bordet. Ved å nevne navn øker Vinje dessuten dokumentasjonsverdien ved det han forteller.

Kameraderi passa ikke Vinje. Rett før Bjørnstjerne Bjørnson ga ut *Arne*, ba han Vinje ta vel imot boka, idet han understreka at han var Vinjes venn, at han støtta hans sak, og at Vinje derfor «pligter (...): ikke at vise mig *raa* Behandling, som du ofte har vist Andre» (*Brev*: 111 [utg. ved O. Midttun 1969]).

Da *Arne* så kom, skrev Vinje i *Dølen* (9.10.1859, 23.10.1859 og 6.11.1859) en lang, spottende anmeldelse og kalte den «ei Skalkeherming (Parodi) paa vaart nationale Stræv i Likning med Wessels sokkelause Kjærleike».

Bakgrunnsjournalisten

Vinje var ikke nyhetsjournalist i vår forstand. Torsdagskvelden 26. juli 1866 var det et fælt uvær i Kristiania. Vinje skildrer utførlig hvordan skybankene samler seg, hvordan det begynner å lyne, hvordan uværet flytter seg, og endelig hvordan det blir mer intenst (*Dølen* 29.7.1866). Så bryter han av skildringa, og forteller isteden leseren at i «dei varmare Land slær Tora hardare en her». Slik er det i både England, Frankrike, Amerika og Afrika. Dessuten må torde-
nen ha vært enda kraftigere før, for «Jordlærde tru, at Fjelltinder som

Gaustod vart avstytte og nedslegne af Tora, so der no ligg store Urder up paa deim». Slik skildringa vokser for Vinje, får en inntrykk av at hele Kristiania brant. I så fall måtte mange være omkommet eller skadd, og ødeleggelsene måtte ha vært store. Det skriver ikke Vinje om. En nyhetsjournalist i dag ville ha funnet ut hvor stort omfang brannen hadde, om noen omkom, hvor stort tapet for eieren ville bli, hvor brannen begynte, og hvordan redningsarbeidet ble drevet.

Et annet eksempel på at Vinje ikke var nyhetsjournalist, finner vi i *Dølen* 18. desember 1859. Der ber han i artikkelen «Om Dagsnyt» skriveføre lesere hjelpe ham med «innanlands»-stoff: «Og helst vilde eg daa, at dei skulde skriva om Bygdar-Tilstandet, med Skulen og slikt nokot og gamle Segnir (Sagn).» Det ber han om fordi «det vil koma an paa den Hjælp eg kan faa i dette Stykke, om «Dølen» kan halda lengi ut, for eg kann ogsø trøytna af all denne endelause Skrivning, og det verste er endaa, at eg maa skriva somykit værdlaust, at eg ikki rekkjer det, som kunde hava meir Verd imindsto i Lengdi, og som eg hever betre Hug til, eg meinar her Diktning». (*Dølen* 18.12.1859)

Vinje var det vi kan kalle bakgrunnsjournalist. Han analyserte og kommenterte. Målet var ikke å avsløre en sensasjon for leseren; målet var å stimulere leserens tenkeevne.

Stilfornyeren

I tillegg til at han var bakgrunnsjournalist, var Vinje pregjournalist («feature» = «preg»). Gjennom skildringer anskueliggjør han innholdet ved å aktivisere også leserens sanseapparat. Det var et vanlig grep hos ham – uansett journa-

listisk sjanger – at han brukte seg sjøl som retorisk figur. Til det tar han gjerne den karakteristiske detaljen i bruk og foregriper slik en impresjonistisk teknikk:

«Lars klæder seg liksom med Spontak, der den eine Sponen ligger paa den andre som Fiskeskjel: soleis hever han, forat taka nedantil, Hose paa Hose upp etter Leggen, der den indre er ein god Tumme lenger upp enn den ytre, og yvir Kneet ein Smøkk liksom ein afklyppt Kakelovns-røyr.» (*Ferdaminni fraa Sumaren 1860*: 31f [utg. ved R. Djupedal 1969])

Lars er skildra om lag som i moderne avisers uærbødige lørdagsportretter.

Gjennom sin presentasjonsmåte – de konkrete orda, de direkte karakteristikene, de djerve sammenlikningene, kontrastene, humoren, ironien, anekdotene, de folkelige fyndorda og setningsbygningen – bryter Vinje med stilen i den samtidige pressa ellers. Den var tung, tørr og knitreng langhalm.

Vinje har slik vist senere journalister at det kan være nyttig å bryte med kilders og uambisiøse journalisters blodfattige sjablonger når en vil ha lesernes oppmerksomhet. Ei anna sak – og for den provokatoriske Vinje kan det være samme sak – er at Vinje gjennom det formbruddet som skiftet til landsmål var, også støtte lesere fra seg. Vinje hadde flere lesere da han skrev i *Drammens Tidende*, enn han fikk gjennom *Dølen*. Men gjennom målskiftet fikk han markert motoffentlighet.

.....

Thore Roksvold er professor i journalistikk ved Høgskolen i Oslo.

OM SPRÅKRÅDET

Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål og er underlagt Kultur- og kirkedepartementet.

Målet for arbeidet i Språkrådet er at norsk skal være i bruk i alle deler av samfunnslivet også i framtiden – og ikke bli tilsidesatt av engelsk.

Vi vil gi det offentlige, næringslivet og folk flest tro på at norsk språk duger, og arbeider for å øke kunnskapen om norsk språk.

Dette gjør Språkrådet for å styrke det norske språkets stilling:

- Vi informerer på nettsidene og i publikasjonene våre om god og rett norsk
- Vi svarer på om lag 10 000 språkspørsmål på e-post og telefon i året
- Vi arrangerer konferansen *Språkdagen* hvert år for å skape debatt om aktuelle utfordringer for norsk språk
- Vi har en egen språktjeneste for statsorganer som gir råd til statsansatte om hvordan de kan skrive klart og godt
- Vi arbeider for at ikt-produkter skal bygge på norsk tekst og tale, og for å utvikle norskspråklig fagspråk og terminologi
- Vi gir diplom til næringsdrivende som har gitt virksomheten et godt, kreativt norsk navn
- Vi godkjenner ordbøker og ordlister til bruk i skolen
- Vi fører tilsyn med at alle statsorganer følger kravene til fordeling av bokmål og nynorsk
- Vi gir råd om hvordan stedsnavn skal skrives på kart og veiskilt
- Vi samarbeider med offentlige og private institusjoner om tiltak som styrker bruken av norsk
- Vi forvalter rettskrivningen i nynorsk og bokmål og følger med på hvordan språket utvikler seg

Direktøren i Språkrådet er leder for 30 ansatte. Styret i Språkrådet er utnevnt av kulturministeren. Språkrådet har fire fagråd som er referansegrupper med språkkyndige og språkengasjerte personer fra hele samfunnet. Fagrådene gir innspill og råd om saker på sine fagfelter.

www.sprakradet.no
www.spraakradet.no

SPRÅKRÅDET
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50
TELEFAKS: 22 54 19 51

ANSVARLIG REDAKTØR:
Sylfest Lomheim

INFORMASJONSSJEF:
Svein Arne Orvik

REDAKTØRER:
Svein Nestor
svein.nestor@sprakradet.no

Åsta Norheim
asta.norheim@sprakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
post@sprakradet.no

Signerte artikler fra
eksterne skribenter står
for forfatterens syn.

Ettertrykk tillatt når kilden er
oppgitt.

OPPLAG: 25 000
Tekstene i dette nummeret
fins også på Internett:
www.sprakradet.no

Fire nummer i året
Redaksjonen avsluttet
27.2.2009

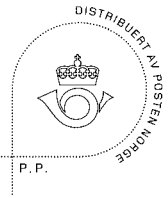
DESIGN: Grafisk Form
LAYOUT: www.cmykdesign.no
TRYKK: 07 Aurskog

ISSN 0333-3825

OMSLAGSBILDE:
Foto © Tommy Ingberg /
iStockphoto

B

NORGE/NOREG

HISTORIA BAK

SPITSBERGEN GAZETTE

Spitsbergen Gazette var i si tid den nordlegaste avisa i verda. «I si tid» var éin gong i veka i juli og august 1897, så denne norske avisa kom det berre ut ni nummer av.

Spitsbergen var det gamle namnet på det som sidan 1925 heiter *Svalbard*. Sidan 1969 er *Spitsbergen* namnet på den øya som før heitte *Vest-Spitsbergen*.

Spitsbergen, som er nederlandsk av di det var mange nederlandske kvalfangarar der på 1600-talet, tyder berre 'spisse fjell'.

Stadnamna *Svalbarðr* og *Svalbarði*, som tyder 'kald kyst', er kjende frå islandske annalar for 1194.

Ordet *gazette* er det vanskeleg å finna i norske ordbøker. Skrivemåten er fransk, men ordet er opphavleg italiensk *gazzetta*. Ein *gazzetta* var ein liten koparmynt. Det kosta ein *gazzetta* å koma inn i dei lokala der byrådet i Venezia kvar månad slo opp handskrivne meldingar til folket i byen. Dette byrja i 1563. Seinare fekk *gazzetta* tydinga 'avis', slik det er på italiensk. Det heiter *gazeta* på russisk og polsk, *gazete* på tyrkisk. Desse språka har nok fått ordet via *gazette*, som no er eit forelda ord i fransk.

Svein Nestor
rådgjevar i Språkrådet

.....

RETURADRESSE:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

ISSN 0333-3825